

Т. В. КУКСА

Тетяна Володимирівна Кукса, студентка магістратури Київського університету права НАН України

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Життя кожної людини є особливим, багатоаспектним та неповторним. Протягом нього фізична особа стає учасником різних суспільних відносин, у тому числі правовідносин – цивільних, трудових, адміністративних, житлових тощо, деколи – й кримінальних. Однак важко уявити, щоб особа протягом життя не перебувала у сімейних відносинах того чи іншого виду. Найімовірніше, це є неможливим.

Як зазначає З. В. Ромовська, сім'я, родина – основа буття кожної людини¹. Саме тому сфера сімейно-правових відносин потребує особливої уваги суспільства, законодавця та інших нормотворців, науковців. Дана тематика невичерпна та завжди актуальна.

Правові відносини є необхідним елементом існування та функціонування цивілізованого суспільства. Поняття, ознаки, функції, елементи, підстави виникнення та руху правовідносин, незважаючи на постійну увагу науковців, залишаються популярним об'єктом наукових досліджень та дискусій. Що стосується сімейних правовідносин, то останнім часом вони розвиваються настільки динамічно та в багатьох випадках принципово відмінно та навіть протилежно порівняно із розвитком подібних відносин ще декілька десятиліть, і навіть років тому, що дослідження їх та тісно пов'язаних із ними явищ є вкрай нагальним питанням. Зокрема, це зумовлено розвитком медичних технологій у сфері репродуктивного здоров'я: сурогатне материнство, генетичні дослідження, штучне запліднення, можливість зберігання та використання крові та інших анатомічних матеріалів людини, у тому числі тих, які здатні виконувати репродуктивну функцію тощо.

В юридичній літературі за підставами виникнення та суб'єктним складом сімейні правовідносини підрозділяються на наступні види:

а) шлюбні (подружні) правовідносини, в основі яких лежить шлюб та учасниками яких є дружина та чоловік, зокрема і колишні дружина та чоловік (розділ II Сімейного кодексу України, далі – СК);

б) батьківські правовідносини, які виникають між батьками та дітьми, а також між самими батьками дитини (розділ III СК);

в) правовідносини, які прирівняні до батьківських повністю (відносини між усиновлювачами та усиновленими) або частково (відносини між опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями, патронатними вихователями та дітьми, прийнятими на виховання тощо) (розділ IV, VI СК);

г) правовідносини між іншими членами сім'ї, родичами, тобто сестрами і братами, бабусями (дідусями) і онуками (онуками) тощо (розділ V СК).

Наведена класифікація сімейних правовідносин відображає структуру «особливої частини» СК. Вона віддзеркалює основні блоки правових зв'язків, які складаються у досліджуваній сфері. Так, одна особа може бути одночасно учасником декількох сімейних правовідносин, виступаючи в одних із них у якості чоловіка, в іншому – в якості батька, у третьому – як брат тощо. Функціонально ці правовідносини відносно незалежні одне від одного, виникають, змінюються та припиняються у силу різних підстав, складаються між різними особами, мають різний зміст тощо².

Разом із тим, вона є вичерпною, і її можна розширити, зауважує О. М. Нечаєва, лише у випадках, спеціально передбачених законом³.

Специфічні ознаки сімейно-правових відносин узагальнюються в сучасній доктрині.

Предметом сімейного права є майнові та особисті немайнові сімейні правовідносини.

При цьому не будь-які особисті немайнові відносини є правовими. Це зумовлено тим, що сімейні відносини регулюються СК України лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства (ч. 3 ст. 7 СК України).

Так, згідно ч. 4 ст. 2 СК України не регулюються сімейні відносини між: двоюрідними сестрами та братами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням. При цьому, як зауважує Л.В. Афанасєва, сімейні відносини між зазначеними родичами за походженням існують, проте, оскільки вони не врегульовані нормами сімейного права, то не мають якості правовідносин і регулюються насамперед нормами моралі⁴. Тобто, нормами права врегульовуються насамперед майнові відносини, для яких все більш характерною є диспозитивність правового регулювання.

Будь-які сімейні правовідносини мають особистий характер, незалежно від їх цільової спрямованості, характеру та виду.

Більшість сімейних прав та обов'язків, маючи особистий характер, не можуть відчужуватися, передаватися іншим особам. Однак здійснення їх прав і обов'язків, а тим більш їх захист, не обов'язково вимагають особистої участі їх володільця⁵.

Існування сімейних відносин не залежить від наявності чи відсутності довіри між їх учасниками: чи довіряють одне одному платник та одержувач аліментів чи ні, зобов'язання зберігається⁶.

Отже, можна стверджувати, що усім сімейним відносинам властивий особистий характер, але не завжди особисто-довірчий.

Як правило, особа одночасно є учасником декількох сімейних правовідносин, різних за своїм змістом. Так, вона може виступати одночасно як син, як брат, як батько, як онук, як чоловік, і навіть як вітчим. Характер сімейного правовідношення і визначається тим, у якій саме якості особа виступає у даному правовідношенні⁷.

Сімейні правовідносини є тривалими за характером. Однак, на відміну від цивільних правовідносин (зокрема, власності, авторських правовідносин), для сімейних правовідносин він впливає із самої їх природи.

При укладенні шлюбу метою є створення сім'ї; у батьківських правовідносинах – забезпечення правових засобів для належного виховання дітей; в аліментних – забезпечення матеріального утримання.

Незважаючи на тривалий характер, сімейні правовідносини за строком дії можуть бути безстроковими (відносини між братами та сестрами), передбачаються безстроковими (відносини між подружжям), або є строковими (відносини по вихованню дітей). Строкові правовідносини встановлюються на максимально доцільну у даному випадку тривалість часу.

Сімейні правовідносини виникають переважно не із правочинів та деліктів (як у цивільному праві), а з таких юридичних фактів, як шлюб, народження, усиновлення⁸. У структурі таких підстав виникнення правовідносин, поєднуються біологічні та юридичні засади⁹.

Підставами виникнення, зміни, припинення сімейних правовідносин можуть бути також акти державних органів про реєстрацію шлюбу, народження, смерть, усиновлення, розірвання шлюбу.

Сім'я як «осередок суспільства» має складатися щонайменше з двох осіб. Підстави створення сім'ї визначаються у ч. 4 ст. 3 СК. Відповідно до цієї норми ними є: шлюб; кровне споріднення; усиновлення; інші підстави, не заборонені законом і такі, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Попри зовнішню нескладність переліку підстав створення сім'ї, щодо нього необхідні деякі застереження.

По-перше, слід зазначити, що у зазначеній нормі мається на увазі створення сім'ї у юридичному значенні цього поняття, оскільки «сім'я», як явище природне та соціальне, існує незалежно від приписів норм права, а її ознаки і підстави виникнення визначаються нормами не юридичного (так званого, «позитивного»), а природного права. Що ж стосується поняття сім'ї як юридичної категорії, зокрема, як категорії законодавства, то воно визначається законодавцями вольовим шляхом і може змінюватися у залежності від уявлень суспільства та державної політики у відповідній галузі.

По-друге, слід враховувати, що перелік підстав створення сім'ї, вказаних у ч. 4 ст. 3 СК (шлюб, кровне споріднення, усиновлення), не є вичерпним, а має орієнтовний характер, оскільки далі згадуються «інші підстави, не заборонені законом і такі, що не суперечать моральним засадам суспільства». Така позиція щодо визначення підстав створення сім'ї виглядає досить ліберальною, однак можливість практичного її втілення у життя залишається досить сумнівною. Зокрема, відносини опіки та піклування над дітьми, договору патронажу щодо дітей відповідно до ст. 2 СК нібито можуть бути визнані «сімейними».

Важливим є те, що законом право на створення сім'ї пов'язується з поняттям «право на укладення шлюбу» (ч. 1 ст. 4 СК). Тим самим підкреслюється, що таке право виступає тут як елемент, так званої, «сімейної дієздатності» – складової частини цивільної дієздатності фізичної особи.

Слід звернути увагу на необхідність розрізнення понять «право на укладення шлюбу» і «право на сім'ю», оскільки останнє є ширшим і може реалізовуватися як за волею особи, так і незалежно від її волі (якщо існує прямий припис закону). Прикладом такої «примусової» реалізації права на сім'ю може бути правило ч. 2 ст. 4 СК, яка передбачає, що «сім'ю може створити особа, яка народила дитину, незалежно від віку». Хоча у зазначеній нормі сказано «може створити», однак більш правильно вважати, що у разі народження дитини сім'я утворюється незалежно від бажання такої особи (очевидно, у законі мається на увазі жінка). Така презумпція має практичне значення з врахуванням сенсаційних повідомлень деяких ЗМІ про імплантацію ембріона чоловікові, народження ним дитини і т.п.). Підставою виникнення сім'ї тут є факт народження дитини, а не волевиявлення особи на створення сім'ї. Тим більше, що народити дитину може і неповнолітня, і навіть малолітня особа («незалежно від віку» – як сказано у ч. 2 ст. 4 СК). Отже, волевиявлення останньої юридичного значення саме по собі не має (ст.ст. 31, 32 ЦК України). Крім того, інший підхід до вирішення цього питання означав би порушення прав дитини, котра також є фізичною особою і відповідно до ст. 291 ЦК України незалежно від віку має право на сім'ю. Таким чином, при народженні дитини сім'я, яка складається з матері та дитини, виникає автоматично (підставою є кровна спорідненість, про що йдеться у ч. 4 ст. 3 СК). Перешкодою виникнення такої сім'ї, очевидно, могла б бути лише відмова матері від дитини (але, якщо матір малолітня, то дії, пов'язані з такою відмовою не входять до обсягу її цивільної дієздатності).

Варто зазначити, що право на сім'ю як елемент цивільної правоздатності охоплює не тільки можливість приватної особи мати сім'ю, але й право особи на повагу до свого сімейного життя.

¹ Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Зорислава Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – С. 3.

² Гражданское право : учебник / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : ПБОЮЛ Л. В. Рожников, 2001. – Т. 3. – С. 289.

³ Нечаева А. М. Семейное право : курс лекций / А. М. Нечаева. – М. : Юристъ, 2002. – С. 12.

⁴ Гражданское право : учебник / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : ПБОЮЛ Л. В. Рожников, 2001. – Т. 3. – С. 282–285.

⁵ Веберс Я. Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве / Я. Р. Веберс. – Рига : Зинатне, 1976. – С. 185.

⁶ Антокольская М. В. Семейное право [Текст] : учебн. / М. В. Антокольская. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Норма: Инфра-М, 2010. – 20 с.

⁷ Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР [Текст] / Е. М. Ворожейкин. – М. : Юрид. лит., 1972. – С. 69–70.

⁸ Гражданское право : учебник / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : ПБОЮЛ Л. В. Рожников, 2001. – Т. 3. – С. 282.

⁹ Данилин В. И. Юридические факты в советском семейном праве [Текст] / В. И. Данилин, С. И. Реутов. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. – С. 10.

Резюме

Кукса Т. В. Підстави виникнення сімейних правовідносин.

Стаття присвячена дослідженню правової природи підстав виникнення сімейних правовідносин. У результаті аналізу сучасної сімейно-правової доктрини встановлено низку специфічних ознак, які дозволяють відмежувати їх від сфери правового регулювання цивільно-правових підстав виникнення правовідносин. Сімейні правовідносини є самостійним видом галузевих відносин, про що свідчить їх мета, соціальне призначення і характерні ознаки.

Ключові слова: сімейні правовідносини, виникнення, зміна, припинення відносин, правова природа, елементи, суб'єкт, об'єкт, зміст.

Резюме

Кукса Т. В. Основания возникновения семейных правоотношений.

Статья посвящена исследованию правовой природы оснований возникновения семейных правоотношений. В результате анализа современной семейно-правовой доктрины установлен ряд специфических признаков, которые позволяют отграничить их от сферы правового регулирования гражданско-правовых оснований возникновения правоотношений. Семейные правоотношения является самостоятельным видом отраслевых отношений, о чем свидетельствует их цель, социальное назначение и характерные признаки.

Ключевые слова: семейные правоотношения, возникновение, изменение, прекращения отношений, правовая природа, элементы, субъект, объект, содержание.

Summary

Kuksa T. The grounds of family relationships.

The article investigates the legal nature of the grounds of family relationships. The analysis of modern family law doctrine found a number of specific features that allow you to distinguish them from the scope of legal regulation of civil legal grounds of legal relations. Family relationship is independent view of industrial relations, as evidenced by their purpose, social purpose and characteristic features.

Key words: family relationship, occurrence, change, suspension of relations, legal nature, elements, subject, object, content.

УДК 341.63

Н. Є. МУСІЄНКО

Наталія Євгеніївна Мусієнко, студентка магістратури Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОНАСТУПНИЦТВО ЯК ПІДСТАВА ПЕРЕХОДУ ПРАВА НА АРБІТРАЖНУ УГОДУ

На сьогоднішній день в українських реаліях, у період скорочення штату суддівського корпусу альтернативні способи вирішення спорів виступають найбільш ефективними способами вирішення спорів.

Зокрема, провідне місце серед альтернативних способів вирішення спорів займає міжнародний комерційний арбітраж.

Серед вчених та практиків існують різні думки щодо переходу права на арбітражну угоду, оскільки одні виходять із принципу автономності арбітражної угоди, а інші вважають, що арбітражна угода є такою ж частиною угоди сторін нарівні з іншими положеннями угоди. Аналіз судової практики демонструє відсутність єдиного підходу до вирішення проблеми

Актуальність теми зумовлена недостатнім дослідженням питань, пов'язаних з переходом права на арбітражну угоду в результаті правонаступництва.